

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

УДК 373.3/5.015.31

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.13856757>

Національно-патріотичне виховання старшокласників в Україні у роки російсько-української війни (2014–2024): проблема реалізації компетентнісного підходу

Свйонтик Олександра Олександрівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-0945-3538>

Прийнято: 16. 09.2024 | Опубліковано: 29.09.2024

***Анотація.** У статті представлено результати дослідження концептуальні засади національно-патріотичного виховання старшокласників в умовах реалізації компетентнісного підходу з огляду на виклики сучасної російсько-української війни. Аналіз нормативно-правової бази засвідчив, що в Законах України «Про освіту» і «Про повну загальну середню освіту» немає акцентованої уваги до національно-патріотичного виховання. У Концепціях національно-патріотичного виховання 2015 і 2022 рр. поняття «національно-патріотичне виховання» трактується надто широко, включаючи такі напрями як духовно-моральне, громадянське (цивільне) та екологічне виховання. Зміст національно-патріотичного виховання визначено в основному групою громадянсько-демократичних цінностей. Недостатньо представлені завдання*

національно-патріотичного виховання старшокласників у Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти, в якому не згадується поняття «патріотизм», «національні цінності», майже не йдеться про формування «національної свідомості». Передбачена у Державному стандарті «громадянська компетентність» зорієнтована на утвердження демократичних цінностей, але нічого не говорить про ставлення людини до української нації і державності. Дещо виправляють цей недолік розроблені у роки російсько-української війни навчальні програми з низки шкільних дисциплін для 10–11 класів, які спрямовані на утвердження у старшокласників національних цінностей. Вважаємо, що до Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти слід внести зміни, які б виразно акцентували на завданнях національно-патріотичного виховання старшокласників і формуванні відповідних компетентностей.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, російсько-українська війна, компетентнісний підхід, ключові компетентності, соціальна компетентність, громадянська компетентність, учні старших класів середньої школи.

**National-patriotic education of high school students in Ukraine during the years
of the Russo-Ukrainian war (2014–2024):
the problem of implementing the competence approach**

Oleksandra Sviontyk

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of General Pedagogy and Preschool Education, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-0945-3538>

Abstract. *The article presents the results of a study of the conceptual foundations of national-patriotic education of high school students in the conditions of the implementation of the competence approach in view of the challenges of the modern Russian-Ukrainian war. The analysis of the legal framework proved that the Laws of Ukraine «On Education» and «On Comprehensive General Secondary Education» do not emphasize national-patriotic education. In the Concepts of National-Patriotic Education 2015 and 2022, the concept of «national-patriotic education» is interpreted too broadly, including such areas as spiritual-moral, civic (civil) and ecological education. The content of national-patriotic education is mostly defined by a group of civic-democratic values. The tasks of national-patriotic education of high school students are insufficiently represented in the State Standard of Basic and Comprehensive General Secondary Education, which does not mention the concept of «patriotism», «national values», and hardly mentions the formation of «national consciousness». The «civic competence» presented in the State Standard is oriented towards the affirmation of democratic values, but does not say anything about a person's attitude towards the Ukrainian nation and statehood. This shortcoming is somewhat remedied by the curricula for a number of school subjects for grades 10-11 developed during the Russo-Ukrainian war. In particular, the «History of Ukraine» and «Defense of Ukraine» programs are aimed at establishing national values among high school students. We believe that changes should be made to the State Standard of basic and comprehensive general secondary education, which would clearly emphasize the tasks of national-patriotic education of high school students and the formation of relevant competencies.*

Key words: *national-patriotic education, Russian-Ukrainian war, competence approach, key competences, social competence, civic competence, high school students.*

Постановка проблеми. В умовах російсько-української війни, яка триває з 2014 р. посилялися увага педагогічної спільноти та державних органів України до національно-патріотичного виховання дітей та молоді. В умовах наростання екзистенційної та геополітичної загрози для української нації стало очевидним що без належного організованого національно-патріотичного виховання підростаючого покоління неможливо у майбутньому забезпечувати належний захист української державності, її територіальної цінності, а також захист прав і свобод громадян. Результатом стала активна увага до зазначеного напрямку виховання, що проявилось і в змінах нормативно-правової бази. Однак, постає проблема відповідності поставлених завдань у річниці національно-патріотичного виховання, особливо дітей старшого шкільного віку, та задекларованих цілей щодо формування ключових компетентностей особистості. Зазначена проблема потребує першорядної уваги з боку українських дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи національного виховання були закладені у працях К. Ушинського, Г. Ващенка, А. Волошина, М. Галущинського, М. Євшана, Я. Кузьміва, В. Сухомлинського, С. Русової, Я. Чепіги та багатьох інших українських педагогів. Проблему національно-патріотичного виховання дітей та молоді у роки незалежності України досліджували І. Бех [1], О. Вишневський [2], А. Загородня [5], Д. Пащенко [15], Ю. Руденко [16], Б. Ступарик [18], М. Чепіль [21] та ін. Історичні аспекти розвитку ідеї та реалізації завдань національно-патріотичного виховання вивчали Д. Герцюк, С. Головчук, Н. Коляда, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, М. Чепіль, Я. Яців тощо. У 2016 р. науковці НАПН України провели науково-практичний семінар «Українські педагоги про національно-патріотичне виховання» [20]. Фронтальний аналіз педагогічної бібліографії

засвідчив недостатню увагу вчених до проблематики національно-патріотичного виховання старшокласників у роки сучасної російсько-української війни.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Одна із ключових проблем реалізації національно-патріотичного виховання на сучасному етапі розвитку української освіти полягає у необхідності пристосувати сучасні виховні завдання до нормативно-правових засад та практичних аспектів реалізації компетентнісного підходу, який передбачає формування ключових компетентностей дітей та молоді. Особливо гостро це питання постає у контексті трансформації завдань виховання учнів старших класів в умовах реформування загальної середньої освіти України (реформа «Нова українська школа»). Розв'язання зазначеної проблеми передбачає додаткове дослідження нормативно-правового та нормативно-методичного забезпечення практики національно-патріотичного виховання в умовах: а) сучасної російсько-української війни; б) націленості української освіти на формування у сучасних старшокласників ключових життєвих компетентностей. Потенційний внесок представленого дослідження у практику національно-патріотичного виховання полягає в аналізі відповідних нормативно-правових, методичних документів та формулюванні пропозицій щодо усунення виявлених недоліків.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – проаналізувати концептуальні засади національно-патріотичного виховання старшокласників в умовах реалізації компетентнісного підходу з огляду на виклики сучасної російсько-української війни. Оскільки процес національно-патріотичного виховання визначається низкою важливих нормативно-правових і нормативних актів, то, передусім, постає завдання з'ясувати особливості й проблемні моменти трактування цілей, змісту, завдань національно-патріотичного виховання учнів старших класів середньої школи.

Виклад основного матеріалу. Завдання і зміст національно-патріотичного виховання визначаються низкою важливих документів, передовсім законами України «Про освіту» (2017) і «Про повну загальну середню освіту» (2020). У першому з них серед засад державної освітньої політики та принципів освітньої діяльності вказане «виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій» [6]. Однак, на жаль, крім цієї декларації в Законі немає більше мови про національно-патріотичне виховання. Зазначається лише про обов'язок педагогічних працівників та батьків особистим прикладом утверджувати повагу до суспільних цінностей, серед яких згадано і патріотизм [6]. Наголосимо, що йдеться про утвердження поваги до патріотизму, а не його виховання.

Натомість Закон України «Про повну загальну середню освіту» дещо ширше визначає завдання виховання дітей та молоді. У статті 15 зазначено, що виховний процес як складова освітнього процесу спрямований, зокрема, на формування «патріотизму, поваги до державної мови та державних символів України, поваги та дбайливого ставлення до національних, історичних, культурних цінностей, нематеріальної культурної спадщини Українського народу, усвідомленого обов'язку захищати у разі потреби суверенітет і територіальну цілісність України» [7]. На жаль, у цьому нормативно-правовому акті вищої юридичної сили про виховання патріотизму та потребу захисту України згадано лише один раз. Значно більше уваги приділено питанням захисту мов національних меншин в освіті.

Крім законів України, зміст і завдання національно-патріотичного виховання визначалися концепціями, схваленими на рівні наказів Міністерства освіти і науки України (далі – МОН) у 2015 і 2022 рр. Так, згідно з Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді (наказ МОН від 16.06.2015 № 641), національно-патріотичне виховання трактується доволі

широко – як сукупність громадянсько-патріотичного, духовно-морального та військово-патріотичного виховання, що спираються на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін та до виконання обов’язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України [12]. Відзначимо, що таке поєднання виховних напрямів викликає певний подив, оскільки, на наше тверде переконання, духовно-моральне виховання має самостійний педагогічний характер, й аж ніяк не є складовою національного виховання. У цій номінації бачимо прагнення до широкого визначення поняття «національне виховання», до якого можна включити майже усі напрями виховання: родинне, фізичне, трудове тощо.

Визначаючи ціннісні орієнтири національно-патріотичного виховання української молоді, розробники Концепції 2015 р. цілком слушно зазначили, що їхнє формування має здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху. Також національно-патріотичне виховання має здійснюватися на прикладах мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні у 2004, 2013–2014 років, Героїв Небесної Сотні, учасників АТО та ООС [12].

Змістом національно-патріотичного виховання, згідно з Концепцією 2015 р., оголошувалися такі цінності: повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України); участь у громадсько-політичному житті країни; повага до прав людини; верховенство права; толерантне ставлення до цінностей і переконань

представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей; рівність всіх перед законом; готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України [12]. Як бачимо, у цьому переліку наведено переважно громадянські цінності, основний перелік яких у свій час опрацював О. Вишневський [2, с. 249–250]. До власне національних цінностей можна зарахувати повагу до національних символів та готовність до захисту Батьківщини. Натомість не згадано як цінність державну незалежність України, національну ідею, повага до української культури, мови, традицій тощо.

Метою національно-патріотичного виховання Концепція 2015 р. проголошувала становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Складовою частиною патріотичного виховання, цілком слушно оголошувалося військово-патріотичне виховання, зорієнтоване на формування у зростаючої особистості готовності до захисту України, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу у Збройних Силах України як особливому виді державної служби [2].

Завданнями національно-патріотичного виховання оголошувалися: утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України; виховання поваги до Конституції, законів і державної символіки України; підвищення престижу військової служби, а звідси – культивування ставлення до військовослужбовця як до захисника України, героя; усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю; сприяння набуттю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з

соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів; формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій; утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства; культивування найкращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи; формування мовленнєвої культури; спонукання зростаючої особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму [12]. Концепція 2015 р. визначала низку принципів національно-патріотичного виховання, пропонувала шляхи його реалізації та вказувала індикатори ефективності.

З метою впровадження Концепції було розроблено і затверджено указом Президента України «Стратегію національно-патріотичного виховання» (18 травня 2019 р.). Назагал цей документ визначав пріоритети національно-патріотичного виховання. Коректними з педагогічного погляду вважаємо передовсім такі пріоритети Стратегії: 1) формування національно-культурної громадянської ідентичності, національно-патріотичного світогляду, збереження та розвитку суспільно-державницьких та духовно-моральних цінностей Українського народу; 2) готовність громадянина до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України; 3) усвідомлення досягнень Українського народу, його інтелектуальних, духовних та інших надбань; 4) розвиток діяльнісної відданості у розбудові України як суверенної держави, формування активної громадянської та державницької позиції, почуття власної та національної гідності [17]. Однак незрозумілою є така теза «Національно-патріотичне виховання є важливим засобом громадянської освіти» [17]. Відповідно до категоріального апарату педагогічної науки,

виховання не є засобом освіти, а її складовою частиною, разом з навчанням і розвитком.

У 2022 р., вже в умовах повномасштабної війни росії проти України, було затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України (наказ МОН від 06.06.2022 № 527). Загалом вона повторювала Концепцію 2015 р., хоч й містила певні новації. Зокрема, до складових національно-патріотичного виховання, крім громадянсько-патріотичного, духовно-морального і військово-патріотичного, додали ще й екологічне виховання [11]. До завдань національно-патріотичного виховання було додано дві позиції: а) виховання екологічної культури особистості, усвідомлення себе частиною природи, почуття відповідальності за неї як за національне багатство, основи життя на землі; б) розвиток духовності і моральності у суспільстві, утвердження традиційних сімейних цінностей [11].

Підкреслимо, що поєднання екологічного і національно-патріотичного виховання немає жодного сенсу: обидва напрями є самостійними, мають власний зміст (відповідний перелік ціннісних засад – національних і валео-екологічних). Згадка про «утвердження традиційних сімейних цінностей» лише на перший погляд є логічною, однак вона стосується завдань родинного виховання, спрямованого на формування сім'янина – носія традиційних сімейних цінностей, а не патріота своєї нації – Української держави. Уже зважаючи на ці новації можна зробити висновок або ж про неуважне ставлення авторів Концепції 2022 р. до висновків педагогічної науки, або ж прагнення розширити трактування національно-патріотичного виховання. При такому підході, національно-патріотичне виховання набуває ролі панівної виховної системи держави. Можливо, саме тому у Концепції 2022 р. зазначається, що національно-патріотичне виховання має «сприяти єднанню українського народу, зміцненню

соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави» [11].

Відзначимо, що штучність прив'язки екологічного виховання до національно-патріотичного особливо помітна у цій же Концепції. Воно згадується лише у формулюванні завдань національно-патріотичного виховання та серед індикаторів ефективності («зростання рівня екологічної культури, збільшення кількості учасників екологічних акцій, природоохоронних заходів»). Ще одним недоглядом Концепції 2022 р. є вилучення згадки про пріоритетність підтримки пластового руху та Спілки української молоді (СУМ). Якщо у Концепції 2015 р. йшлося про створення сприятливих умов для діяльності молодіжних організацій, насамперед для розвитку пластового руху в Україні та Спілки Української Молоді [12], то у Концепції 2022 р. згадувалися «молодіжні організації», «дитячі та молодіжні громадські об'єднання» без будь-якої конкретизації [11]. Така абстрактність можливо й відповідає постулатам політкоректності, але цілком недоречна, коли йдеться про національно-патріотичне виховання молоді, столітній практичний досвід реалізації якого має саме український скаутський рух. Наголосимо й на тому, що наприкінці 2019 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху» [8]. Звісно, розробники Концепції 2022 р. мали б зважити на цей Закон, хоч і він не позбавлений недоліків та заслуговує на певну критику, оскільки у цьому документі жодного разу не згадано про виховання патріотизму (ведеться мова лише про «формування почуття гордості за Україну та поваги до законодавства»).

Безумовно, реалізація національно-патріотичного виховання повинна спиратися на принцип природовідповідності (про який, до речі не згадано в зазначених концепціях), який передбачає, зокрема врахування вікових

особливостей вихованців. Як відомо становлення національної ідентичності людини за нормальних умов завершується переважно у старшому підлітковому та юнацькому віці. У зв'язку з цим, українські педагоги (зокрема О. Вишневський) вели мову про три етапи становлення національного самоусвідомлення: етап етнічно-територіального самоусвідомлення; етап національно-політичного самоусвідомлення та етап державницько-патріотичного самоусвідомлення [2, с. 292–295]. Власне третій етап припадає в основному на старший шкільний вік дитини. Тож важливого значення набуває зміст національно-патріотичного виховання старшокласників, передовсім у системі освіти України.

Як відомо, якість і результативність освіти вимірюється набуттям відповідних ключових компетентностей здобувачем освіти. Ідея перебудови освітнього процесу в Україні на засадах компетентнісного підходу поширилися в нашій країні два десятиліття тому під вплив реформ освіти в країнах Європейського Союзу та США. У 2003 р. було видано науково-методичний посібник «Життєва компетентність особистості» [4]. Відтак з'явилися численні праці науковців, які виступали за необхідність перебудови освітнього процесу в Україні з урахуванням показників ключових компетентностей. У 2010 р. побачили світ «Методичні рекомендації з реалізації компетентнісного підходу у змісті освіти та навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів» [13]. Зрештою компетентнісний підхід увійшов до державних стандартів освіти України, а також до Концепції «Нова українська школа».

У листопаді 2011 р. було затверджено Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти (постанова КМУ від 23.11.2011 № 1392). Для розуміння його змісту важливим є тезаурус, який виявляє трактування укладачами цього документу декількох важливих категорій. Так, під поняттям «ключова компетенція» мається на увазі певний рівень знань, умінь, навичок,

ставлень, які можна застосувати у сфері діяльності людини. Відтак «ключова компетентність» – це спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів [3]. Тож в основі компетенції людини лежать не лише знання, уміння, навички, але й, що важливо, ставлення до чогось.

Власне поняття «ставлення» передбачає наявність певної системи цінностей, на основі яких людина формує своє ставлення до навколишнього середовища і до себе. До слова, О. Вишневський навіть визначав поняття «виховання» як процес формування досвіду (моделі) поведінки людини у духовній та соціальній сферах, а також у її стосунках з природою. Вихованість передбачає наявність у людини механізму орієнтації і саморегуляції, в основі якого лежать прийняті нею цінності, ставлення до всього, з чим вона стикається [2, с. 18]. Тож національно-патріотичне виховання, по суті, є процесом формування ставлення до нації і держави на основі відповідних цінностей. Основні цінності національно-патріотичного виховання викладені в концепціях 2015 і 2022 рр., однак вони далеко не повні. Наголосимо також на тому, що у зазначених документах названі такі цінності як повага до прав людини, верховенство права, рівність усіх перед законом, які належать до групи громадянських цінностей і складають зміст громадянського/цивільного виховання («civic education»).

Натомість у Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти немає жодного слова про національно-патріотичне виховання, як і про патріотизм узагалі. Про захист України в документі згадано лише при висвітленні мети освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура». Розвиток в учнів національної свідомості прописаний у змісті і завданнях освітньої галузі «Мова і література». Зокрема зазначається, що завданням цієї освітньої галузі є

«утвердження за допомогою засобів мови і літератури національних і загальнолюдських цінностей». Однак такого завдання немає серед цілей освітньої галузі «Суспільствознавство», яка визначає історичний компонент освіти [3]. Можна, звісно, припустити, що поняття національної свідомості і патріотизму не були популярними у часи керівництва освітньою сферою України сумнозвісного Д. Табачника. Однак в умовах російсько-української війни слід було внести зміни до стандарту, акцентувавши увагу саме на національних цінностях, патріотизмі, потребі закладення основ для формування компетенцій захисника України.

Щоправда, у Державному стандарті 2011 р. подається визначення «громадянська компетентність», під якою розуміється здатність учня активно, відповідально та ефективно реалізовувати права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства [3]. Наголошуємо, що таке формулювання цієї ключової компетентності відповідає змістові громадянського (цивільного), але не національно-патріотичного виховання. Воно виправдане лише у тих авторів, які або цілковито асоціюють громадянське і національне виховання (що помітно в Концепції громадянського виховання учнів у системі загальної середньої освіти, розробленій І. Осадчим [14]), або ж розглядають громадянське виховання як складову, а відтак підпорядковану частину національного виховання. Зрештою, навіть якщо прийняти і першу, і другу позицію, то передбачене Державним стандартом 2011 р. формування «громадянської компетентності» забезпечить реалізацію лише частини завдань національно-патріотичного виховання. Згадане у формулюванні загальнокультурної компетентності завдання забезпечити здатність учня «оцінювати досягнення національної культури» також не націлюють на повноцінну реалізацію цілей національно-патріотичного виховання старшокласників.

Услід за Державним стандартом була схвалена Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти III ступеня (2018 р.) [19], в якій визначено навчальні дисципліни старшої школи. Вона націлювала на ціннісний компонент навчальних програм окремих навчальних дисциплін. Так, серед завдань навчальної програми «Історія: Україна і світ» для 10–11 класів (2022) зазначено наступні цілі: розуміння національного інтересу, необхідності захисту суверенітету, територіальної цілісності в умовах реальних військово-політичних, інформаційних та інших викликів; формування національної політичної й правової культури, громадянської самосвідомості, виховання пошани до державної символіки України в гармонійному поєднанні з національними та загальнолюдськими цінностями. Засадами змістового наповнення цього навчального предмету проголошено, зокрема, україноцентризм, націєтворення, громадянську спрямованість [10, с. 7–8]. У програмі «Захист України» (2022) визначено таку мету навчального предмета: формування в учнівської молоді життєво необхідних знань, умінь і навичок щодо захисту України, а також системного уявлення про військово-патріотичне виховання як складову частину національно-патріотичного виховання [9, с. 2]. Таке визначення вказує, що розробники програми взяли до уваги Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України.

Висновки. Отже, аналіз нормативно-правової бази засвідчив, що в Законах України «Про освіту» і «Про повну загальну середню освіту» немає акцентованої уваги до національно-патріотичного виховання. У Концепціях національно-патріотичного виховання 2015 і 2022 рр. поняття «національно-патріотичне виховання» трактується надто широко, включаючи такі напрями як духовно-моральне, громадянське (цивільне) та екологічне виховання. Зміст національно-патріотичного виховання визначено здебільшого групою громадянсько-демократичних цінностей. Недостатньо представлені завдання національно-

патріотичного виховання старшокласників у Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти, в якому не згадується поняття «патріотизм», «національні цінності», майже не йдеться про формування «національної свідомості». Передбачена у Державному стандарті «громадянська компетентність» зорієнтована на утвердження демократичних цінностей, але нічого не говорить про ставлення людини до української нації і державності. Дещо виправляють цей недолік розроблені у роки російсько-української війни навчальні програми з низки дисциплін для 10–11 класів, які спрямовані на утвердження у старшокласників національних цінностей. Вважаємо, що до Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти слід внести зміни, які б виразно акцентували на завданнях національно-патріотичного виховання старшокласників і формуванні відповідних компетентностей.

Список використаних джерел

1. Бех І. Патріотичне і громадянське виховання у власних межах. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717745/1.pdf>
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Вид. 2-е, допр. і доп. Дрогобич: Коло, 2006, 608 с.
3. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>
4. Життєва компетентність особистості: науково-методичний посібник / За ред. Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Несен. Київ: Богдана, 2003. 520 с.
5. Загородня А. Сучасне розуміння патріотичного виховання молоді. *Теорія та методика управління освітою*. 2013. № 10. С. 24–28.
6. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
7. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

8. Закону «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-20#Text>
9. Захист України. 10–11 класи. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти (2022). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.zakhyst.Ukrayiny-10-11-standart.pdf>
10. Історія: Україна і світ. 10–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Київ: НREC PRESS, 2022. 64 с.
11. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>
12. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>
13. Методичні рекомендації з реалізації компетентнісного підходу у змісті освіти та навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів. Аналітичний звіт за результатами дослідження. Київ, 2010. 128 с.
14. Осадчий І. Концепція громадянського виховання учнів у системі загальної середньої освіти (Авторський проект). URL: <https://kristti.com.ua/kontseptsiya-gromadyanskogo-vyhovannya-uchniv-u-systemi-zagalnoyi-serednoyi-osvity-ukrayiny-i-g-osadchyj/>
15. Пащенко Д. Патріотичне і національне виховання – складові становлення громадянина. *Шлях освіти*. 2002. № 1. С. 9–13.
16. Руденко Ю.Д. Основи національного виховання: концептуальні положення. Умань, 1993. 108 с.
17. Стратегія національно-патріотичного виховання. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/286/2019#n15>
18. Ступарик Б. М. Школі – національне виховання молоді (вибрані статті).

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Івано-Франківськ: Плай, 2005. 283 с.

19. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти III ступеня.

URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/typovi-programu-2-11/Typova.osv.prohr.ZZSO-III.stupenya.pdf>

20. Українські педагоги про національно-патріотичне виховання : зб. матеріалів

Всеукр. наук.-практ. семінару. Київ, 2016. 60 с.

21. Чепіль М. М. Теоретико-методологічні аспекти патріотичного виховання.

Проблеми українського національного виховання: зб. наук. пр. Дрогобич: РВВ ДДПУ, 2013. С. 34 – 43.